

Siyasal Kültür, Üniversite ve Akademik Özgürlük

Veyssel Gökbel*, Fatma Nevra Seggie**

Giriş

Siyasal kültür, kavramsal çeşitliliğine bağlı olarak devlet-toplum-ekonomi-üniversite ilişkisi kapsamında literatürde geniş bir alanda tartışılmıştır (Barnett, 1994; Newson & Buchbinder, 1988; Rhoads & Torres, 2006; Slaughter & Rhoades, 2004). Yapılan çalışmalarda devletin üniversiteler üzerindeki etkisi, üniversitelere atfedilen ekonomik ve toplumsal roller ele alınmıştır. Diğer taraftan, üniversite ve siyasal kültür ilişkisi Türkçe literatürde yeterince tartışılmamış, var olan çalışmalar ise üniversiteyi çağdaşlaşma ve toplumsal değişimdeki rolü itibarıyla ele almışlardır (Berkes, 2004). Ayrıca, siyasal kültür ve akademik özgürlük ilişkisini doğrudan inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum, Türkçe alanyazında akademik özgürlük üzerine gerek nitel gerekse nicel çalışmaların oldukça yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, İngilizce ve Türkçe alanyazından yararlanılarak üniversite ve akademik özgürlük konusunu siyasal kültür bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için önce siyasal kültür kavramı açıklanacak, ardından siyasal kültür ve akademik özgürlük toplum-devlet-üniversite bağlamında ele alınacaktır.

Siyasal Kültür

Siyasal kültür kavramı olarak ilk kez 1956 yılında Gabriel Almond tarafından kullanılmış ve alanyazına kazandırılmıştır. Kavramın değişik sosyal bilim alanlarında kullanılmaya başlanmasıyla birlikte farklı disiplinler tarafından yapılan farklı tanımlamalar siyasal kültür üzerine anlamsal bir çeşitlilik oluşturmuş ve bu da ortak bir tanım üzerinde hemfikir kalınmasını zorlaştırmıştır (Formisano, 2001). Ancak kavramsal tartışmaların ötesinde, siyasal kültür, toplumların tarihsel siyasi eğilimleri sonucu oluşturdukları siyasi ve kültürel davranışlarının anlamada alanyazına önemli katkılar sağlamıştır. Siyasal kültür üzerine yapılan birçok

* Pittsburgh Üniversitesi, Eğitimde Sosyal ve Karşılaştırmalı Çalışmalar Programı.

İletişim: veg9@pitt.edu. Adres: University of Pittsburgh, School of Education, Social and Comparative Analysis in Education Program, 5500 Wesley W. Posvar Hall, 230 South Bouquet Street, Pittsburgh, PA 15260.

** Doç. Dr., Boğaziçi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü.

İletişim: nevra.seggie@boun.edu.tr. Adres: Boğaziçi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Ofis No: 312, PK: 34342, Bebek, İstanbul.

tanımında “siyasetle ilgili” olma ve “subjektif yönelimler” ön plana çıkmıştır (Sitembölükbaşı, 1997). Subjektif yönelimler ile bireylerin ve genel olarak toplumun inanç, değer, algı ve tutumlarındaki farklılıklara vurgu yapılmıştır. En yalın kabul gören hâliyle siyasal kültür, bir toplumun siyasal düzenini belirlemede rol oynayan inanç, davranış, tutum, değer ve algıların bir bütünüdür (Berger, 1989). Bu kavramsal çeşitlilik siyasal kültür tartışmalarına herhangi bir sınır çizmeyi zorlaştırmaktadır. Gabriel Almond’ın çalışmalarında siyasal kültür, toplumsal kültür bağlamında ele alınmış ve siyasal kültürün demokratik politik sistemlerin oluşmasındaki katkısına vurgu yapılmıştır. Almond (1956), siyasal sistemler, siyasal kültür ve genel toplumsal kültürün birbirleriyle oldukça yakın bir ilişkiye sahip olduklarını iddia etmiştir. Birbirlerinin içine geçmiş ve ayırması her zaman kolay olmayan toplumun sosyal yapısı, varmak istediği siyasal amaçlar, dinî değerler ile ideolojik dil ve söylemler siyasal kültürün önemli unsurlarıdır (Çetin, 2001).

Almond ve Verba tarafından ilk olarak 1963 yılında yayımlanan ve siyasal kültür alanında yetkin bir eser kabul edilen *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy In Five Nations* adlı eser siyasal kültür tartışmalarına derinlik kazandırmıştır. Bu eserde, politik davranışların oluşmasında kültürün rolü ele alınmış ve siyasal kültürün gelişmesinde sınırlı siyasal kültür (parochical political culture), bağımlı siyasal kültür (subject political culture) ve katılımcı siyasal kültür (participant political culture) olmak üzere üç farklı siyasal kültür evresinden bahsedilmiştir. Buna göre sınırlı siyasal kültürlerde toplum karizmatik bir lidere bağlı olarak siyasal sistemin sınırlı bir alanında yaşar, toplumsal ve siyasal tüm roller lidere atfedilir ve karizmatik liderin politik, askerî, dinî rolü diğer alanlardaki rollerinden ayrılmaz. Diğer taraftan, bağımlı siyasal kültürlerde toplum ve birey belli roller oynamakla birlikte sınırlı bir role sahiptir ve toplumdaki beklenen var olan siyasal sistemin kurallarına uyarak sistemi devam ettirmesidir. Katılımcı siyasal kültürlerde ise toplum siyasi ve idari süreçlerin tamamında aktif rol alır, süreci takip eder ve katılım konusunda istekli davranır. Bu üç siyasal kültür evresi birbirinden tamamen ayrı değildir, bu evrelerin birbirine geçmiş şekilde tecrübe edildiği dönemler ve toplumlar olabilmektedir (Almond & Verba, 1989). Net bir çizgi çizmek veriler olmadan mümkün olmasa da günümüzde genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sınırlı ve bağımlı siyasal kültür evresinde, gelişmiş ülkelerin ise katılımcı siyasal kültür evresinde oldukları söylenebilir. Sonuç olarak siyasal kültür kavramının Almond ve Verba’nın tanımladığı şekliyle incelenmesi hem toplumsal karşılaştırmalar yapmaya olanak sağlamış hem de toplumlarda siyasal kültürün gelişimini ve kurumlar üzerindeki etkisini anlamayı kolaylaştırmıştır.

Siyasal kültürün en önemli öğelerinden biri şüphesiz eğitimidir. Eğitim siyasal kültürün sembollerinden simgelerine, kanaatlerinden ilkelerine tüm öğelerinin, doğumdan ölüme, toplumun bireyelerine teorik ve uygulamalı olarak aktarılmasını sağlamaktadır (Çetin, 2001). Eğitim, belli kültürel değer ve normların taşınması için bir araç, eğitim kurumları ise bu rollerin pratik edildiği yerlerdir (Collins, 1971). Bu bağlamda eğitim kurumları siyasal kültür ile sıkı bir ilişki ve iletişim içindedir. Bu eğitim kurumlarının başında siyasi, toplumsal ve ekonomik anlamda gördükleri işlevsellikler dolayısıyla üniversiteler gelmektedir (Barnett, 1994).

Siyasal Kültür ve Üniversite

Siyasal kültür ve üniversite ilişkisine bakıldığında, siyasal kültürün oluşmasında, taşınmasında veya değişmesinde üniversitelerin önemli bir role sahip olduklarını görmek mümkündür. Bu süreçte üniversiteler de evrilirler. Diğer bir deyişle, üniversiteler içinde buldukları toplumun izlerini en açık şekilde taşıyan kurumlardır (Rhoads & Torres, 2006) ve hem siyasal kültürü etkileme hem de siyasal kültürden etkilenme potansiyeline sahiptirler. Bu özellikleri itibarıyla üniversiteler siyasal kültür içerisinde önemli bir konuma sahiptirler. Diğer taraftan üniversiteler kendilerinden beklenen ve topluma katkı sağlayıcı tüm rollerini en iyi şekilde ancak demokratik ve katılımcı siyasal kültürün yaşandığı toplumlarda oynayabilirler. Demokratik ve katılımcı siyasal kültürlerde bireyler kendilerini karar alma süreçlerine katılmada güçlü, istekli ve hazır hissetme potansiyelini taşıdıkları (Almond & Verba, 1989) için üniversitenin taşıyıcıları konumunda olan öğretim üyeleri de görev ve sorumluluklarını en verimli şekilde yerine getirme imkânına sahiptirler.

Siyasal kültür ve üniversite ilişkisine tarihsel olarak bakıldığında, dünyadaki ilk modern üniversitelerin siyasal kültürün oluşmasında ve var olan kültürün devamında önemli roller oynadıkları görülmektedir. Buna göre kilise ve sivil otoriteler üniversiteler üzerinde mutlak hâkimiyete sahip olmuşlar ve üniversiteyi mevcut paradigma ve dogmaların talim edildiği yerler olarak görmüşlerdir. Hatta kilisenin veya sivil otoritelerin onayından geçmeyen hiçbir ders içeriği ve bilimsel araştırma konusu topluma duyurulmamıştır (Altbach, 2001). Üniversiteler toplumun her bireyine bugün olduğu kadar açık değildir; elitlere hitap etmektedir. Ayrıca koloni dönemi üniversitelerinde kadınların sayısı oldukça azdır ve neredeyse azınlıkların hiç yer almadığı beyaz ırk ağırlıklı elit bir eğitim verilmektedir (Rhodes, 2001). Özetle, ilk üniversitelerin siyasal kültürün en önemli öğeleri olan elitlerin yetiştirilmesinde ve toplumun amaçlanan hedefler doğrultusunda eğitilmesinde önemli bir rol oynadığı ve bu yönüyle sınırlı siyasal kültürün öğelerini barındırdığı görülmektedir.

Siyasal kültür ve üniversite ilişkisi, 20. yüzyılın başlarından itibaren, küreselleşme, üniversiteye artan talep, erişimin fazlaşması ve üniversitelerin ekonomik faaliyetlere katılımıyla farklılaşmış, üniversiteler kiliselerin ve siyasal iktidarın hâkimiyetinden yavaş yavaş uzaklaşıp sekülerleşme eğilimi göstermiştir. Özellikle Bologna, Harvard, Virginia, Cornell, ve John Hopkins gibi ilk üniversiteler, Hristiyanlık içinde doğrudan bir geleneğe bağlı olmayı reddetmişler ve Protestan, Katolik, Ortodoks gibi Hristiyanlığın farklı mezheplerine eşit uzaklıkta olma yolunu tercih etmişlerdir (Rhodes, 2001). Ancak -kilisenin oldukça azalan etkisine karşın- devletin veya siyasal ideolojilerin üniversiteler üzerindeki etkisinin aynı oranda azaldığını söylemek zordur. Kısaca, tarihsel gelişimine bakıldığında, üniversitelerin dönemsel olarak ilk önce kilise kontrolünde ardından devlet kontrolünde oldukları ve son olarak da özerk bir yapıya doğru evrildikleri görülmektedir.

Bugün dünyadaki birçok üniversite bu değişimin sonucunda özerk bir yapıda öğretim yapmaktadır. Günümüzde, katılımcı demokrasinin yaşandığı ülkelerde, gerçek bilgi üretiminin üniversitelerin özerk ve öğretim üyelerinin de özgür olması ile gerçekleşeceğine dönük yaygın bir mutabakat bulunmaktadır (Altbach, 2001). Üniversitelerin bağımsız olması ve dış etkilerden uzak tutulması, bir toplumun fikir, bilim, teknoloji gibi alanlarda öncülük edebilmesi için zorunlu görülmüştür (Özipek, 2008). Üniversitelerin kontrol edilmesi gereken kurumlar olarak görülmesi fikri, sınırlı ve bağımlı siyasal kültürlerde farklı seviyelerde görülen eğilimler olarak öne çıkmaktadır.

Üniversiteler ve üniversitenin taşıyıcıları olan öğretim üyeleri kendilerinden beklenen ve topluma katkı sağlayıcı tüm rollerini en iyi şekilde ancak düşünce ve ifade özgürlüğünün içselleştirildiği, demokratik ve katılımcı siyasal kültürün yaşandığı toplumlarda oynayabilmektedir (Summak, 1998). Demokratik ve katılımcı siyasal kültürlerde bireyler kendilerini karar alma süreçlerine katılmada güçlü, istekli ve hazır hissetme potansiyelini taşıdıkları (Almond & Verba, 1989) için toplumun bireyleri olan öğretim üyeleri de görev ve sorumluluklarını en verimli şekilde yerine getirme imkânına sahiptirler. Bu açıdan bakıldığında akademik topluluğun herhangi bir baskı, ayrımcılık ve engelleme hissetmeden öğrenme, öğretme, araştırma ve araştırma sonuçlarını duyurma faaliyetlerini yerine getirebilmesine olanak sağlayan demokratik ve katılımcı bir siyasal kültürün gelişmesi son derece önemlidir. Ancak günümüzde var olan sınırlı ve bağımlı siyasal kültürlerde, üniversitelerdeki güçlü merkezîyetçi yapının devam etmesi, öğretim üyelerinin karar alma süreçlerine katılamaması veya sınırlı katılımı, öğretim üyelerinin öğretme, öğrenme ve araştırma sonuçlarını duyurularındaki yasal ve pratik engeller gibi birçok nedenle akademik özgürlük günümüzde sınırlı seviyede yaşanmaktadır. Bu açıdan, siyasal kültür akademik özgürlüğün genişletilmesi veya kısıtlanması ile kuvvetli bir etkileşim içindedir.

Devlet ve Üniversite İlişkisi

Siyasal kültür bağlamında tartışılan konulardan birisi de devlet ve üniversite ilişkisidir. Siyasal kültürün hem nesnesi hem öznesi konumunda bulunan devlet ile üniversitelerin ilişkisi genellikle sorunsal olmuştur (Barnett, 1994). Her ülkeyi ve siyasal sistemi kendi siyasal kültürü içinde değerlendirmek, akademik özgürlüğün sınırları içinde tartışmak ve bu bağlamda tarihsel gelişim ve değişimini anlamak son derece önemlidir. Bir toplumun siyasal sisteminde demokrasinin gelişmişlik derecesi üniversiteyi ve içinde barındırdığı akademik topluluğu baskılayıcı veya özgürleştirici bir rol oynar ki bundan en çok etkilenenlerden biri akademik özgürlük olur. Bu süreçte beklenen ve umulan, devletin üniversitelere karşı yaklaşımının demokrasiye katkı sağlayacak yönde olması ve üniversitede akademik özgürlüğün yeşermesine, yaşamasına, olgunlaşmasına ve dolayısıyla gerçek zeminine kavuşmasına katkı sağlamasıdır.

Devlet ve üniversite ilişkisini anlamak için öncelikle güç ve bilgi arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamak gerekmektedir. Bilginin oluşturduğu güç özellikle sınırlı ve bağımlı siyasal kültürlerde devlet tarafından kontrol edilmesi gereken bir güç olarak görülmektedir. Aslında akademik özgürlük de güç (power) ve bilgi (knowledge) ile politika (politics) ve gerçek (truth) arasındaki karmaşık ilişkiyi düzenlemek amacıyla üretilmiş bir araçtır (Scott, 2009). Bu iddia siyasal olan ile doğruya ulaşma arasında sorunsal bir ilişki olduğu öngörüsüne dayanmaktadır. Güç ile kimi zaman devletin etkisi kimi zaman kültürün dayatması kastediliyorken bilgi ile üniversite ve akademisyenler kastedilmektedir. Ancak devlet ile üniversiteler arasındaki ilişki görüldüğünden daha karmaşıktır. Scott (2009), bu karmaşık ilişkinin "Bilim bilim içindir." ve "Bilim toplum içindir." şeklindeki iki farklı bakış açısından kaynaklandığını öne sürmüştür. Buna göre sınırlı ve bağımlı siyasal kültürlerde devlet "Bilim toplum içindir." iddiasına sahiptir ancak genelde bilimi kendi amaç ve hedefleri için kullanma eğilimindedir. Diğer taraftan "Bilim bilim içindir." düşüncesi ile üniversiteler kendilerini muhtemel dış etkilerden korumayı öngörmüşlerdir. Günümüzde katılımcı siyasal kültürlerde bu anlayış

üniversitelerin özerk, bilim insanlarının ise her türlü konuyu araştırma, öğretim ve yaymalarına imkân vermiştir.

Ekonominin toplumların kaderini belirleyen önemli bir faktör olarak gelişmesiyle birlikte devletin üniversiteler üzerindeki rolü azalırken ekonomik belirleyicilerin etkisi artmıştır. Ekonomik gelişmeler üniversitelerden beklentileri değiştirmiş ve üniversiteleri artan şekilde ekonominin önemli bir lokomotifine hâline dönüştürmüştür. Üniversiteler özellikle artan iş gücü talebine cevap veren kurumlara dönüşmüştür (Altbach, 2001; Newson & Buchbinder, 1988). Teichler ve arkadaşlarının (2013) 19 ülkede yaptıkları karşılaştırmalı analizde, üniversitelerin artan şekilde birer finansal kurum gibi yönetilme eğilimi gösterdikleri, artan ekonomik beklentilerin üniversitelerde yapılan çalışmalarını ve akademik özgürlükleri olumsuz yönde etkiledikleri sonucuna varılmıştır.

Siyasal kültür çerçevesinde bakıldığında, gerek öğretim üyelerinin gerekse üniversitelerin devlet ile ilişkisinin sınırları önemli bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır (Dinler, 2013). Özellikle öğretim üyelerinin memur olarak görüldüğü devletlerde, devletin resmî iş, eylem ve görüşleriyle çelişen bir yaklaşıma sahip olması mümkün değildir. Yine de mevcut sisteme rağmen söylem geliştiren, çalışma yapan ve ders öğreten her bir akademisyen sisteme karşı tehdit olarak algılanmakla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durum, özellikle sınırlı ve bağımlı siyasal kültürlerde önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Akademik özgürlük, doğası gereği herhangi bir fikrin veya ideolojinin doğrudan yanında yer almayı reddettiği için baskıcı ve otoriter toplumlarda akademik özgürlük ihlalleri fazlaca yaşanmaktadır veya kırılgan bir özellik göstermektedir.

Akademik özgürlüğün korunmasında ilk ve en önemli sorumluluk devleti yöneten organlarıdır. Akademik özgürlük yalnızca üniversitelere özerklik verilerek ya da öğretim üyelerini ders seçimi veya karar mekanizmalarına katılma gibi konularda serbest bırakarak sağlanamaz. Siyasal kurumların akademik özgürlüğe karşı takınacağı her olumsuz tavır ve anlayış siyasal kültürün akademik özgürlük aleyhine değişmesine katkı sağlayacaktır. Siyasal iktidarlar her şeyden önce akademisyenlerin fikir ve çalışmalarına saygı duyacaklarından da akademik özgürlüğü korumak için sorumluluk hissedecektir. Akademik kurumlar toplumdaki diğer kurumlara oranla daha kırılgan ve hassas yerlerdir. Bu nedenle akademik kurumların gerek pratikte gerekse yasalarda korunması üniversiteleri değişen siyasal atmosferden etkilerinden koruyacaktır (Vrieland, Lemmens, Parmentier & the LERU Working Group on Human Rights, 2010). Devlet kurumları ve liderlerinin üniversiteleri siyasal kültürün olumsuz etkilerinden koruyacak şekilde davranması, fikir ve ifade hürriyetinin gelişimine katkı sağlayarak akademik özgürlüğü desteklemesi son derece önemlidir.

Üniversitelerin ekonomik özerkliğe sahip olması gerektiği fikrine karşın bugün birçok toplumda siyasal kültürün oluşturduğu tecrübe ile üniversiteler devlet tarafından kısmen ya da tamamen maddi olarak desteklenmeye devam etmektedir. Üniversitelerin devlet bütçesine bağımlı olması siyasi aktörlerin üniversite üzerinde belirleyici olabilme ihtimalini arttırmakta ve akademik özgürlükleri sınırlayıcı bir özellik gösterebilmektedir (AAUP, 1915). Ekonomik özerkliği olmayan üniversitelerin sosyal, politik ve ekonomik sorunlar karşısında zıt fikirleri tartışmak için zemin olma olasılığı düşüktür. Kurumlar veya idareciler bir yandan öğretim üyelerine akademik özgürlüğü en iyi şekilde sağlamak ile sorumluyken diğer taraftan üniversitenin maddi kaynaklarının genişliğini arttırmakla da yükümlüdürler.

Siyasal Kültür ve Akademik Özgürlük

Akademik özgürlük, toplumdaki değişimlerden etkilenen oldukça hassas bir yapıya sahiptir. Bir toplumda sürekli ya da belli dönemlerde gözlenen aşırılığa, fikir ve ifade hürriyetine olan saygının azalması, ötekileştirme ve tabular özellikle sosyal bilimlerde çalışan fikir adamları ve öğretim üyelerini kısıtlamaktadır. Gerek toplumun gerekse devletin bu kısıtlamaların azalmasında ya da artmasında önemli bir rolünün olduğu muhakkaktır.

Akademik özgürlüğün siyasi kültürden nasıl etkilendiğine dair sayısız örnek vermek mümkündür. Özellikle akademik özgürlüğün bugün dünyada en yaşanabilir olduğu ülkelerden birisi kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri bu konuda ilginç bir örnek olabilir. Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) 20. yüzyılın başlarında üniversiteler hem devlet hem de toplum tarafından ideolojik baskılara maruz kalmıştır. Toplumda savaşın da etkisiyle komünizme karşı var olan antipati siyasi baskının üniversiteler üzerinde daha derin yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum her platformda akademisyenlerin özgürlüklerini kısıtlayıcı hâle dönüşmüştür. McCarty Dönemi olarak bilinen 1950'lerdeki Soğuk Savaş döneminde üniversitelerde öğretim üyeleri ve öğrenciler komünizm destekçisi olduğu gerekçesiyle fişlenmiş, baskı görmüş ve tasfiye edilmişlerdir (Schrecker, 1986). Ancak akademisyenlerin "komünizm destekçisi" veya "komünizm karşıtı" şeklinde bölünmeleri, komünizme karşı devlet ile iş birliğine zorlanmaları, siyasi ve toplumsal baskılara maruz bırakılmaları öğretim üyeleri ve üniversite yöneticilerini çıkış yolları aramaya itmiştir. 1915 yılına gelindiğinde Amerikan Üniversite Profesörler Birliği çatısı altında ünlü filozof John Dewey'nin başkanlığında toplanan üniversite rektörleri, akademik özgürlük deklarasyonunu yayımlamışlardır. Tarihte 1915 Akademik Özgürlük Beyannamesi olarak bilinen bu çalışma 1940 yılında akademik özgürlükleri daha da ileriye taşıyan maddelerin eklenmesiyle üniversitelerin dış baskılardan uzak tutulması gerektiği yönünde güçlü bir mutabakatın oluşmasına imkân vermiştir. Bu örnekler akademik özgürlüğün Amerika'da 20. yüzyılın başlarından ortasına kadar gerek toplumsal gerek siyasi baskılara maruz bırakıldığını göstermektedir.

Benzer şekilde 1918 yıllarında üniversiteler için ilk "özerklik" fikrinin oluştuğu Latin Amerika'da da durum farklı değildir. Üniversiteler siyasi iktidarların birer şubesi muamelesi görmüş, toplumda farklı düşünce ve görüşlere olan saygı azalmış, sonuç olarak artan baskılar "üniversite özerkliği" olarak bilinen üniversite öğretim üyeleri ve yöneticilerinin izni olmaksızın siyasi ve askerî kimliği bulunan kişilerin üniversite sınırları içine girişlerinin yasak olduğu bir duruma dönüşmüştür (Altbach, 2001).

Siyasal kültürün akademik özgürlüğü doğrudan veya dolaylı etkilemesinin yanı sıra siyasi kültürün dönemden döneme değişkenlik gösteren bir yapıya sahip olduğu ve bu doğrultuda üniversitelerin de farklı siyasi kültürler içinde farklı etkilenmeler içinde olacağı aşikârdır. Üniversite ve akademik özgürlük bağlamında, siyasi kültür toplumdan topluma da farklılık gösterir ve dolayısıyla bir ülkenin siyasi kültürü ile diğer bir ülkeninkini kıyaslamak ve değerlendirmek pek de mümkün değildir. Örneğin laiklik, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinden itibaren siyasi kültürün önemli bir bileşeni olarak kurgulanmış ve bunun sonucunda üniversiteler laiklik bağlamında yeniden tanımlanmıştır. 1933 Üniversite Reformu ile başlayan bu yeni siyasi kültüre uyum süreci sırasında üniversitelerde özellikle akademik özgürlük bağlamında ciddi ihlaller ve kısıtlamalar yaşanmıştır. Diğer taraftan laiklik, siyasi kültür içinde özellikle İngiltere gibi Avrupa ülkelerinde kavram olarak dahi gündemin ön sıralarında yer almamakta ve hâliyle üniversiteler ve öğretim üyeleri açısından laiklik ve akademik özgürlüğün karşı karşıya gelme ihtimali bulunmamaktadır.

Üniversite ve akademik özgürlük açısından, siyasal kültürün güçlü demokratik tecrübelerle oluştuğu toplumlarda siyasal kültür pratik sorunların çözümünde önemli bir rol oynamaktadır. Hiç şüphe yok ki dünyadaki hiçbir kanun ve yönetmelik eylem ve davranışların tümünü hesaplama ve cevaplama gücüne sahip değildir. Yasaların, kanunların ve yönetmeliklerin doğrudan tanımlamadığı sorunların çözümü teamüller yardımıyla çözülmektedir. Teamüller siyasal kültürün var olduğu ortamlarda tecrübeler sonucu oluşan eğilimlerdir. Bu açıdan dünyada akademik özgürlüğün anayasal bağlamda korunmadığı ancak ifade özgürlüğü kapsamında (Amerika Birleşik Devletleri örneğinde olduğu gibi) akademisyenlere özgür ve geniş hakların tanındığı ülkeler bulunmaktadır (Karran, 2007). Benzer şekilde Karran (2007) tarafından Avrupa ülkelerinde akademik özgürlük üzerine yapılan karşılaştırmalı analizde, Avrupa ülkelerinin neredeyse yarısında akademik özgürlük ve üniversite özerkliğinin doğrudan anayasal güvenceye sahip olmayıp ifade özgürlüğü kapsamında korunduğu görülmüştür. Sonuç olarak siyasal kültürün, demokratik ve ifade özgürlüğünü destekler nitelikte var olduğu toplumlarda akademik özgürlüğün fikir hürriyeti bağlamında oldukça geniş yaşanma imkânına kavuştuğunu gösteren örnekler bulunmaktadır.

Uluslararası ölçütler göz önüne alındığında her bir akademisyen uluslararası insan haklarının doğurduğu bireysel haklarını kullanma özgürlüğüne sahiptir. Bu açıdan öğretim üyeleri herhangi bir siyasal düşünce, dinsel inanış ve dünya görüşüne sahip olabilir veya herhangi bir fikrin savunuculuğunu yapabilir (Dinler, 2013). Akademik özgürlük açısından önemli olan, öğretim üyesinin yaklaşımının tarafsız, ön yargısız ve akademik kriterlere uygun olmasıdır. Ayrıca bir fikrin herhangi bir içsel ve dışsal baskı ile tartışılmasının engellenmemesi de akademik özgürlüğün bir şartıdır. Tarafsızlığını akademik çalışmanın gerektirdiği ölçüde sağlayan bir akademisyenin bir teori, fikir ya da kanunu meslektaşlarıyla ya da konunun muhataplarıyla tartışması istenen bir eylemdir ve akademik özgürlüğün gereklerinden biridir.

Sonuç

Siyasal kültür, bir toplumun siyasal düzenini belirlemeye yarayan değer, inanış, anlayış ve yaşantıların bütünüdür. Bu kültür, toplumun bireylerini etkilediği kadar kurumlarını da etkiler. Dolaylı ve doğrudan siyasal kültürle sıkı bir ilişki içinde olan bu kurumlardan biri üniversitedir. Geçmişten günümüze üniversiteler siyasal kültürün taşıyıcısı, yayıcısı veya reddedicisi olmuş ve siyasal kültür üniversiteyi çeşitli şekillerde etkilemiştir. Siyasal kültürün üniversitelerde etkilediği alanlardan biri de akademik özgürlüktür. Üniversitelerin varoluş amaçlarına hizmet eden akademik özgürlük siyasal kültür ile iç içedir. Siyasal düzenin belirleyicisi olan inanışlar, değerler, yargılar ve anlayışlar akademik özgürlüğün sınırlarını da belirler. Siyasal kültür, üniversite ve akademik özgürlük ilişkisinde demokrasinin gelişmişlik derecesine göre üniversiteyi ve içinde barındırdığı akademik topluluğu baskılayıcı veya özgürleştirici bir rol oynar ki bundan en çok etkilenenlerden biri akademik özgürlük olur. Almond ve Verba (1989)'nın yaklaşımından hareketle, özellikle sınırlı ve bağımlı siyasal kültürlerin üniversiteler üzerinde baskılayıcı bir rol oynadığı, akademik özgürlük ve üniversite özerkliğinin üniversiteleri bu baskılardan korumada bir paratoner görevi gördüğü muhakkaktır. Ancak yasal olarak korunsun ya da korunmasın akademik özgürlüğün en iyi şekilde demokratik ve katılımcı siyasal kültürün gelişmiş olduğu toplumlarda yaşandığı düşünülmektedir. Bu nedenle siyasal kültürün demokrasiyi ön plana çıkaran ve akademik özgürlüğe yol açıcı, akademik topluluğun varoluş amacını geliştirici bir yaklaşıma sahip olması üniversitelerde bilimin ve ifade özgürlüğünün gelişmesi açısından zaruridir.

Kaynakça

- AAUP. (1915). *1915 declaration of principles on academic freedom and academic tenure*. Retrieved from <http://www.aaup.org/file/1915-Declaration-of-Principles-on-Academic-Freedom-and-Academic-Tenure.pdf>.
- Almond, G. A. (1956). Comparative political systems. *The Journal of politics*, 18(3), 391-409.
- Almond, G. A., & Verba, S. (1989). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Newbury Park, CA: Sage.
- Altbach, P. G. (2001). Academic freedom: International realities and challenges. *Higher Education*, 41(1-2), 205-219.
- Barnett, R. (1994). *The limits of competence: Knowledge, higher education and society*. Bristol: Open University Press.
- Berger, A. A. (1989). Introduction. In A. A. Berger (Ed.), *Political culture and public opinion* (pp. 1-17). New Jersey: Transaction Publishers.
- Berkes, N. (2004). *Türkiye'de çağdaşlaşma* (Yay. hzl. A. Kuyuş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Collins, R. (December, 1971). Functional and conflict theories of educational stratification. *American Sociological Review*, 36(6), 1002-1019.
- Çetin, H. (2001). Devlet, ideoloji ve eğitim. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 201-211.
- Dinler, V. (2013). Akademik özgürlüğün sınırı üzerine sorular. *Muhafazakâr Düşünce*, 9(35), 239-261.
- Formisano, R. P. (2001). The concept of political culture. *Journal of Interdisciplinary History*, 31(3), 393-426.
- Karran, T. (2007). Academic freedom in Europe: A preliminary comparative analysis. *Higher Education Policy*, 20(3), 289-313.
- Newson, J., & Buchbinder, H. (1988). *The university means business: Universities, corporations and academic work*. Toronto: Garamond Press.
- Özipek, B. B. (2008). Akademik özgürlüğün anlamı ve gerekliliği. *Liberal Düşünce Dergisi*, 24, 185-195.
- Rhoads, R. A., & Torres, C. A. (Ed.). (2006). *The university, state, and market: The political economy of globalization in the Americas*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Rhodes, F. H. T. (2001). *The creation of the future: The role of the American university*. New York: Cornell University Press.
- Schrecker, E. W. (1986). *No ivory tower: McCarthyism and the universities*. New York: Oxford University Press.
- Scott, J. W. (2009). Knowledge, power, and academic freedom. *Social Research: An International Quarterly*, 76(2), 451-480.
- Sitembölükbaşı, S. (1997). Siyasal kültürün kavramlaştırılmasında karşılaşılan bazı güçlükler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 249-266.
- Slaughter, S., & Rhoades, G. (2004). *Academic capitalism and the new economy: Markets, state, and higher education*. Baltimore, Maryland: JHU Press.
- Summak, M. S. (1998). Academic human rights and freedoms in Turkey. *The Educational Forum*, 62(1), 32-39.
- Teichler, U., Arimoto, A., & Cummings, W. K. (2013). *The changing academic profession: Major findings of a comparative survey*. Dordrecht: Springer.
- Vrieling, J., Lemmens, P., Parmentier, S., & the LERU Working Group on Human Rights. (2010). *Academic freedom as a fundamental right*. Retrieved from http://www.leru.org/files/publications/AP6_Academic_final_Jan_2011.pdf.